

Syntyvyys vai työllisyysaste?

MINNA SALMI

Perhepolitiikan taustalla familismia, politiikkaa vai työelämän tiukentumista?

Suomalaisen perhepolitiikan viime vuosien tapahtumia on kansainvälisissä vertailuissa pidetty esimerkkeinä kahdesta pohjoismaisen hoivapolitiikan vastakkaisesta suuntauksesta, ”defamilisaatiosta” ja ”refamilisaatiosta” (Leira 2002). Subjekttiivisen päivähoito-oikeuden voimaantulo lopulta vuonna 1996 edustaa defamilisaatiota, vaikkakin se on suhteellisen myöhäinen täydentävä vastaus naisten ansiotyön yleisyyteen. Toisaalta kotihoidon tukea ja sen suurta suosiota äitien keskuudessa on pidetty esimerkkinä refamilisaatiosta (Mahon 2002); onpa pyrkimyksiä lainsäädännöllä edistää miesten aktiivisuutta vanhempina myös kutsuttu ”isien familisoinniksi” (Leira 2002).

Suomessa voidaan erottaa kaksi suuntausta sekä poliittisten linjanvetojen (Anttonen 2003) että naisten toimintatapojen (Lammi-Taskula 2004) näkökulmasta. Toinen suuntaus korostaa vanhempien kasvattajan roolia ja syntyvyyttä, naiset jäävät kotiin lapsiaan hoitamaan suhteellisen pitkiksi jaksoiksi ja myös hankkivat useamman kuin yhden lapsen. Toinen suuntaus korostaa korkeaa työllisyysastetta, naiset joutuvat jatkuvasti kohoavasta, ja miehiä korkeammasta, koulutustasostaan huolimatta kamppailemaan mahdollisuuksistaan työelämässä, ja saavat, usein työhön liittyvistä syistä, vähemmän lapsia kuin haluaisivat myöhäisessä ikävaiheessa (Sutela 2006; Salmi 2004).

Näitä suuntauksia voidaan haluttaessa kutsua ”familismiksi”, ”defamilismiksi” tai ”uusfamilistiseksi malliksi”. Mutta missä määrin pitkän perhevapaan ”valitsevien” tai lasten hankkimista lykkäävien naisten toiminnan taustalla on familistinen tai defamilistinen ajattelutapa ja missä määrin on kyse työmarkkinoiden ankaruudesta ja työpaikoilta usein puuttuvasta tuesta työn ja

perheen yhteensovittamiselle (Lammi-Taskula & Salmi 2005)? Onko subjekttiivisen päivähoito-oikeuden (myöhäinen) voimaantulo tai kotihoidon tuki merkkejä familismin ristiriitaisista suuntauksista? Vai ovatko ne pikemminkin konkreettisia ilmauksia kamppailusta julkisten varojen käytöstä, perhe- ja lapsipolitiikan heikosta asemasta poliittisella agendalla ja työelämän kehityksestä kohti entistä kuluttavampaa tahtia ja entistä haavoittuvampia työsuhteita (Salmi & al. 2004)?

Suosituksia ja linjauksia politiikoille

Kirjoituksen¹ innoittajana ovat olleet muutamat viime aikojen poliittiset linjanvedot ja niiden keskinäinen suhde. Tarkastelen niitä Stakesissa perhevapaiden käytöstä tekemämme tutkimuksen tulosten valossa.²

Keväällä 2005 OECD julkisti neljännen osan Babies and Bosses -sarjastaan, jossa järjestö arvioi eri maiden toimia työn ja perheen yhteensovittamisessa. Suomea käsittelevässä arviossaan OECD:n asiantuntijaryhmä kirjoittaa, että kotihoidon tuki on liian antelias järjestelmä ja johtaa liian monien naisten jäämiseen pois työmarkkinoilta liian pitkäksi aikaa (Babies ..., 2005).

Toisaalta tuoreimmassa perhepoliittisessa strategia-asiakirjassaan vuodelta 2003 sosiaali- ja työministeriö asettaa ensimmäiseksi tavoitteeksi, että vuonna 2010 ”yhteiskunnan arvostukset

¹Kirjoitus on alun perin laadittu puheenvuoroksi Stakesissa 9.3.2006 järjestettyyn Lasten hankinta ja raha -seminaariin.

²Stakesin Perhevapaatutkimuksessa (2001–03) kyselyyn äitiys-, isyys-, vanhempain- ja hoitovapaiden käytöstä sekä lasten hoidon järjestämisestä vastasi n. 5 000 pienten lasten vanhempaa (Salmi & Lammi-Taskula 2002; Lammi-Taskula 2003 & 2004; Lammi-Taskula & Salmi 2005; Salmi 2006).

ovat muuttuneet ja lapsiperheiden asema kohentunut siten, että yhä useampi perhe voi hankkia toivomansa määrän lapsia". Tätä tavoitetta konkretisoidaan mm. asettamalla hedelmällisyysluvun tavoitteeksi 1,9, kun luku nyt on 1,8. Toisen tavoitteen mukaan "kodin ja vanhempien merkitys lasten hoidossa ja kasvatuksessa on lisääntynyt", ja konkreettiseksi tavoitteeksi asetetaan, että "lapsia on mahdollista hoitaa pidempään kotona, tavoitteena se, että 80 prosenttia alle 1,5-vuotiaista on kotona"; nyt 1-vuotiaista noin 75 prosenttia hoidetaan kotona (Salmi 2005, 102).

Nämä perhepoliittiset tavoitteet ovat kiinnostavassa suhteessa Matti Vanhasen hallituksen päätavoitteisiin. Hallitusohjelman päätavoitteet on sidottu arvioihin muuttuvasta väestörakenteesta ja sen aiheuttamasta huolesta. Ensisijaiseksi tavoitteeksi on asetettu työllisyysasteen nostaminen 75 prosenttiin vuoteen 2011 mennessä (Pääministeri Matti Vanhasen... 2003, 8). Tämä EU:n keskiarvoa selvästi korkeampi tavoite on kunnianhimoinen päämäärä maassa, jossa sekä miehet että naiset jo ovat aktiivisesti ja kokopäiväisesti työmarkkinoilla (ks. esim. Pärnänen 2005). On myös syytä kysyä, että jos otetaan vakavasti tavoite antaa entistä useammille vanhemmille mahdollisuus hoitaa lapsia kotona entistä pidempään ja ajatus vapaasta valinnasta lasten kotihoidon ja päivähoiton välillä, ovatko nämä tavoitteet sovitettavissa yhteen työllisyysasteen nostamisen kanssa. Ilmeisesti eivät ainakaan OECD:n mielestä, jota huolestuttaa naisten jääminen pois työmarkkinoilta liian anteliaan kotihoidon tuen vuoksi.³

³OECD:n raportti jättää epäselvyyksiä tutkijoiden käsityksistä kotihoidon tuen anteliaisuudesta: erään taulukon mukaan suomalaiset perhevapaalla olevat vanhemmat saivat taloudellista tukea 65 % ansiotuloistaan lapsen kolmivuotispäivään saakka (Babies ..., 2005, 188). OECD:n raportit kirjoittavat myös, että "jos pikkulapsiperheessä toinen palkansaaja menee töihin ja ansaitsee noin kolmasosan keskimääräisistä ansioista, perheen tulot ovat tosi asiassa huonommat" verrattuna kotihoidon tuen saamiseen. Raportin mukaan "kotihoidon tuella [perhe]politiikka rohkaisee pikkulapsiperheissä potentiaalista toista palkansaajaa, tavallisesti äitiä, kokopäiväiseen lastenhoitoon". (Babies ..., 2005, 152.) Kun "toinen palkansaaja" siis on nainen, kolmasosa keskimääräisistä ansioista tarkoittaisi n. 700 euron kuukausituloja. Niitäkö suomalaisen, keskimääräisesti korkeasti koulutetun naisen tulisi lähteä tavoittelemaan – siis käytännössä osa-aika-

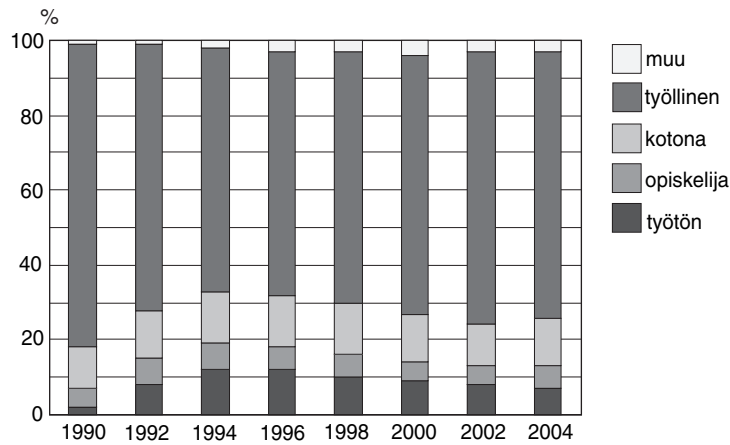
Tänään kotona – vai töissä?

Lapsensaamisiässä olevien 25–44-vuotiaiden naisten työllisyysaste vuonna 2003 oli 70–83 prosenttia, samanikäisten miesten työllisyysaste oli 81–87 prosenttia (Sukupuolten ..., 2005). Heidi Melasniemi-Uutela on lisäksi osoittanut, että analysoitaessa tavanomaista tarkemmin alle kolmivuotiaiden lasten äitien suhdetta työmarkkinoihin voidaan todeta, että vain 37 prosentilla ei vuonna 2004 ollut kytkentää työmarkkinoille (työsuhde oli 58 %:lla ja aktiivisesti työpaikkaa haki 5 %). Osuus on kymmenen prosenttiyksikköä pienempi kuin tilastoissa tavanomaisesti esitetty työvoimaan kuulumattomien pienten lasten äitien osuus. (Melasniemi-Uutela 2005.) Näiden lukujen perusteella ei perhevapaita käyttävissä ikäryhmissä ole kovin monia työllistettäviä. Viimeksi kuluneiden 15 vuoden aikana kotona olevien naisten osuus synnytyksiässä olevista naisista on kyllä vaihdellut jonkin verran, mutta kaikkein eniten on kasvanut työttömänä olevien naisten osuus (kuvio 1). Ongelma naisten työhön osallistumisessa ei siis näyttäisi olevan perhepolitiikassa vaan työnsaantimahdollisuuksissa.

Tälle väitteelle on muutakin tukea. Stakesissa muutama vuosi sitten tehdyn perhevapaatutkimuksen kyselyyn vastasi vuoden 2001 alussa noin 3 300 äitiä ja 1 400 isää, joilla oli vuonna 1999 syntynyt lapsi. Nämä äidit ja isät eivät olleet samasta perheestä, joten tutkimus kertoo kaikkiaan lähes 5 000 pikkulapsiperheen käytännöistä ja käsityksistä. Yksi tutkimuksemme keskeisiä johtopäätöksiä oli se, että on syytä epäillä naisten runsaiden määräaikaisten työsuhteiden olevan osasy naisten pitkiin perhevapaisiin, joista

työhön? Vai onko käsitys kotihoidon tuen kilpailukykyisyydestä palkkoihin nähden kuitenkin väärinkäsitys? Kotihoidon tuen merkitystä OECD:n raportit arvioivat sen maksimitason (650 €/kk) mukaan, jossa siis ovat mukana mahdollisista sisaruksista maksettavat ja tulojen perusteella saatavat harkinnanvaraiset lisät. Todellisuudessa maksettujen kotihoidon tukien keskimäärä perhettä kohden vuonna 2004 oli 337 €/kk ilman kuntalisää ja 542 €/kk joissakin kunnissa maksettu kuntalisä mukaan lukien (tämäkin summa on yläkanttiin, koska Kelan tilastoimissa kuntalisissä ovat mukana yksityisen hoidon kuntalisät). Toisaalta tutkijoiden kerrotaan luulleensa, että kaikilla kotihoidon tuen saajilla on työsuhte voimassa (Melasniemi-Uutela 2005) eli että lapsen hoitaminen kotihoidon tuen turvin on vaikuttanut "vapaamalla valinnalla" kuin se todellisuudessa on.

Kuvio 1. 25–34-vuotiaiden naisten pääasiallinen toiminta 1990–2004

Tilastokeskuksen työvoimatilastojen tiedoista koonnut Johanna Lammi-Taskula.

OECD on huolestunut. Naiset palaavat perhepaalta työhön nopeammin, jos heillä on työpaikka, johon palata. Ne, joilla ei ollut työpaikkaa, johon palata, olivat jääneet pidemmäksi aikaa hoitamaan lasta kotiin kotihoidon tuen turvin. Tämä oli tilanne useammin nuorempien ja vähemmän koulutettujen äitien keskuudessa. (Lammi-Taskula 2004.)

Valtaosa äideistä oli kotona lasta hoitamassa ainakin jonkin aikaa vanhempainvapaan jälkeen; keskimäärin äidit olivat kotona siihen asti, kun lapsi oli puolitoistavuotias. Neljäsosa äideistä palasi töihin heti vanhempainvapaan jälkeen, eikä siis pitänyt lainkaan hoitovapaata. Tässä on tapahtunut lisäystä 1990-luvun loppupuoleen nähden, jolloin vain noin kymmenesosa äideistä palasi työhön heti vanhempainvapaakauden päättymisen jälkeen ja 1–2-vuotiaiden lasten äideistä työssä oli vain noin puolet (Haataja & Nurmi 2000, 37). Vuonna 2004 jo vuoden ikäisten lasten äideistä oli kotona enää runsas puolet, kaksivuotiaiden lasten äideistä vajaa kolmannes (Melasniemi-Uutela 2005).

Stakesin tutkimuksessa 2000-luvun alussa myös noin puolet (53 %) äideistä hoiti lapsia kotona vielä pari vuotta lapsen syntymän jälkeen. Näistä naisista kuitenkin kolmannes oli jo äitiystai vanhempainvapaalla uuden vauvan kanssa, ja osa heistä oli saattanut olla välillä töissä. Osa kotiäidiksi ilmoittautuneista oli puolestaan virallisesti työttömiä, tai he yhdistivät lasten kotihoidon opiskeluun tai osapäivätyöhön. Suurin ryhmä (42 %) edelleen lasta kotona hoitavista teki

niin kotihoidon tuen turvin ilman voimassa olevaa työsuhdetta. Varsinaisella hoitovapaalla työstä oli vain vajaa neljännes kotona parivuotiaista lasta hoitavista äideistä. (Lammi-Taskula 2004.)

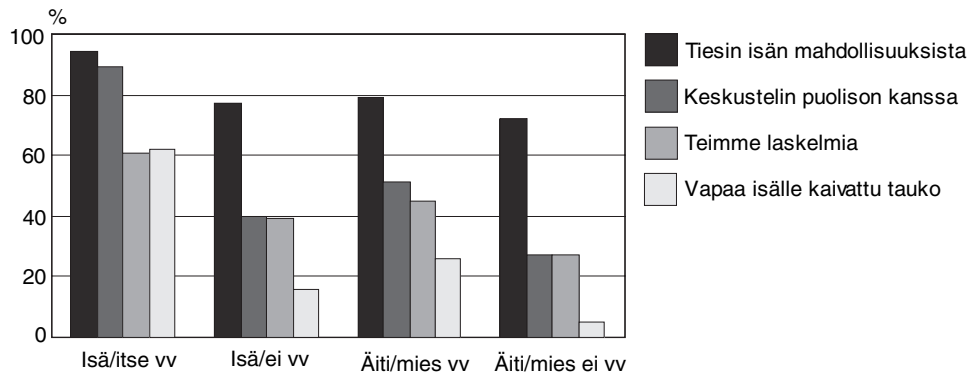
Niistä naisista, jotka olivat edelleen kotona lapsen ollessa parivuotias, valtaosa (70 %) aikoi palata työelämään: reilu neljännes odottamassa olevaan entiseen työpaikkaansa, lähes puolet oli lähtemässä hakemaan uutta työpaikkaa. Uudelle äitiyslomalle oli jäämässä yksi kymmenestä. Kotiäidiksi ilman kotihoidon tukea yli kolmivuotiaan kanssa aikoi jäädä vain seitsemän prosenttia kotona olevista äideistä.

Suunnitelmiin vaikutti naisen aiempi työkokemus. Valtaosa naisista, joilla oli ollut työpaikka – vakinainen tai määräaikainen – ennen lapsen syntymää, oli joko palaamassa entiseen työpaikkaan tai hakemassa uutta työtä. Ilman työtä ennen lapsen syntymää olleista puolestaan suurempi osa oli jäämässä edelleen kotiin joko uuden äitiysrahan turvin tai ilman kotihoidon tukea, käytännössä puolison tulojen varassa. (Lammi-Taskula 2004.)

Onko perhepolitiikka muna vai kana?

Naisten työhön paluuta perhevapailta näyttäisi siis hidastavan pysyvien työpaikkojen puute pikemminkin kuin perhevapaajärjestelmä sinänsä (Lammi-Taskula 2004; Salmi 2006). Voidaan tietenkin sanoa, että tässä on muna vai kana -tilanne: estääkö työhön menoa työpaikan puute vai

Kuvio 2. Vanhempainvapaan jakamiseen vaikuttaneita tekijöitä

Stakes, Perhevapaatutkimus 2001–2003, Johanna Lammi-Taskula.

saako hyvä perhepolitiikka pysymään poissa työelämästä. Mutta vertailu vuoden 1990 tilanteeseen (ks. kuvio 1) antaisi perusteita olettaa, että ensisijainen tekijä ovat työllistymismahdollisuudet. Perhepolitiikan anteliaisuus ei tunnetusti ole 1990-luvun vuosina eikä vielä 2000-luvun alkuvuosinakaan lisääntynyt (Bardy & al. 2001; Moisio 2005), joten sen avulla ei voida selittää työelämästä poissaoloa.

Työllisyysasteen ja perhepolitiikan suhteessa on lisäksi pohdittavaa. Tavoite korkeammasta työllisyysasteesta on asetettu vakaamman veroperustan turvaamiseksi. Suomalainen hyvinvointiyhteiskunta tarvitsee enemmän ihmisiä maksamaan veroja pidemmän ajan, jotta tulot kattavat menot. Tässä myös demografinen näkökulma on tärkeä: kokonaishedelmällisyysluku tulisi säilyttää ainakin nykyisessä 1,8:ssa. Kansainväliset vertailut kertovat, että verrattain anteliaalla perhepolitiikalla on selitysvoimaa arvioitaessa korkean hedelmällisyysluvun ja naisten korkean työllisyysasteen suhdetta esimerkiksi Suomessa: hyvä perhepolitiikka tukee syntyvyyttä (Vikat 2004; Rønsen & Skrede 2006).

Viime aikojen keskusteluissa on kyseenalaistettu kaksi suomalaisen perhepolitiikan peruspilareista, subjektiivinen päivähoito-oikeus kaikille alle kouluikäisille lapsille ja kotihoidon tuki pitkän perhevapaan mahdollistajana. Nämä kaksi peruspilaria ovat samanaikaisesti ne perhepolitiikan elementit, joille perhevapaatutkimuksemme osallistuneet lähes 5 000 äitiä ja isää antoivat yksimielisimmän kannatuksensa. (Salmi 2005.) Jos nyt pienten lasten vanhempien yksimielisesti

kannattamat subjektiivinen oikeus päivähoitoon ja kotihoidon tuki kyseenalaistetaan ja samalla vanhempainvapaat ja niihin liittyvät etuudet säilyvät pääosin nykyisellään, on riskinä, että syntyvyys ei enää pysykään edes nykyisellä tasolla.

Näin ollen pidemmällä aikavälillä tavoite työllisyysasteen nostamisesta voi olla ristiriidassa syntyvyyden ylläpitämisen kanssa, jos se toteutetaan perhepolitiikan kustannuksella. Ja viime kädessä tavoite työllisyysasteen nostamisesta on ristiriidassa itsensä kanssa, jos sitä tulkitaan OECD:n tapaan, koska se saattaa tulevaisuudessa johtaa kutistuvaan joukkoon työntekijöitä ja veronmaksajia.

Naiset töihin lisäämällä miesten perhevapaita ja osa-aikatyötä?

Politiikkatavoitteet siis näyttäivät olevan ristiriidassa. Ristiriidalle on toki ratkaisuteitäkin. Naisten työmarkkina-asemaan liittyvää pitkien perhevapaiden peikkoa ei tietenkään saada karkotetuksi muutoin kuin niin, että miehet ryhtyvät entistä enemmän käyttämään paitsi lyhyttä isyysvapaata myös pidempiä vanhempainvapaita; näin miestenkin vanhemmuus alkaisi näkyä työpäikoilla. On tapana sanoa isien vähäisen perhevapaiden käytön syiden olevan taloudellisia, mutta kysymys taloudellisista perusteluista kaipaa tarkennusta. Perhevapaatutkimuksemme kertoi, että taloudelliset laskelmat eivät perheissä ole niin yleisiä kuin usein oletetaan: niitä tehdään vain vajaassa puolessa perheistä (kuvio 2).

Laskelmia on tehty useammin niissä perheissä,

Taulukko 1. Vanhempainvapaa oli helppo ottaa puheeksi työpaikalla, %

	Äidit äitiys- vapaa	hoito- vapaa	Isät isyys- vapaa	vanhem- pain- vapaa
Kaikki	80	91	95	86
Alle 30-vuotiaat	77	89	95	80
Työsuhde				
määräaikainen	69	78	94	90
vakituinen	82	92	95	86

Lähde: Lammi-Taskula & Salmi 2005

joissa mies *on* jäänyt vanhempainvapaalle, kuin niissä perheissä, joissa hän *ei* ole jäänyt vapaalle. Sen sijaan *arvelut* talouden kärsimisestä vaikuttivat kielteisesti vapaan jakamiseen erityisesti nuorten, alle 30-vuotiaiden sekä vähemmän koulutettujen perheissä. Perheiden sisäinen päätöksenteko osoittautui monitahoisemmaksi kuin vain perheen talouteen liittyväksi kysymykseksi. Siihen vaikuttavat sukupuolistuneet asenteet, oletukset ja kulttuuriset käsitykset äitiydestä ja isyydestä. Esimerkiksi vanhempainvapaa mielletään edelleen usein ”äitiyslomaksi”, ja osaltaan siksi isät käyttävät lähinnä vain juuri isille suunnattua lyhyttä isyysovapaa. (Lammi-Taskula 2003.)

Miesten pidempien perhevapaiden pitäminen voi kohdata ongelmia työpaikoilla. Sekä tasa-arvobarometrin (Melkas 2004) että oman tutkimuksemme mukaan asenteet perhevapaiden pitämistä kohtaan ovat työpaikoilla pääosin myönteisiä. Tilanteissa on kuitenkin kaksi tärkeää eroa, toinen naisten ja toinen miesten kohdalla (taulukko 1). Määräaikaisessa työsuhteessa oleville naisille oli selvästi vakinaisessa työsuhteessa olevia vaikeampaa ottaa äitiys- ja vanhempainvapaalle jääminen puheeksi työpaikalla. He olivat myös saaneet esimiehiltään kielteisiä kommentteja äitiys- ja vanhempainvapaalle jäämisestä useammin (14 %) kuin vakituksessa työsuhteessa olevat (8 %). (Lammi-Taskula & Salmi 2005.)

Miehet puolestaan kokevat pidemmän vanhempainvapaan puheeksi ottamisen vaikeaksi useammin kuin lyhyen isyysovapaan, ja selvästi useampi mies (17 %) oli saanut kielteisiä kommentteja esimieheltään vanhempainvapaasta kuin isyysovapaasta (5 %), samoin työtovereiltaan. Miehet myös arvelevat, että on vaikeaa olla poissa töistä pidempi vapaajakso, eivätkä edes ota asiaa pu-

heeksi työpaikallaan. Puolet niistä isistä, jotka eivät pitäneet vanhempainvapaata, sanoivat, että olisi ollut vaikea olla poissa töistä pidempi vapaajakso. Niinpä he eivät olleet edes ottaneet asiaa puheeksi työpaikalla. Isien arvio poissaolon hankaluudesta perustui siis muuhun kuin asian omakohtaisesta testaamisesta syntyneeseen käsitykseen. (Lammi-Taskula & Salmi 2005.) Akateemisesti koulutetuista isistä 60 prosenttia kertoi arvion poissaolon ongelmista vaikuttaneen perheen ratkaisuihin vanhempainvapaan käytössä. Pentti Takalan (2005) tutkimuksessa isien perhevapaiden käytöstä valtaosa isistä piti kylläkin vapaista sopimista helppona, mutta osa raportoi esimiehen ensin haukkuneen tai myöhemmin luvanneen kosta poissaolon.

Yhtenä ratkaisuna työllisyysasteiden ja perhevapaiden vaikeaan suhteeseen on esitetty osa-aikaisia perhevapaita yhdistettynä osa-aikaiseen työntekoon. OECD:kin suosittelee osa-aikatyöhön rohkaisemista (Babies ..., 2005). Vuoden 2003 alusta tuli voimaan tällainen vanhempainvapaan käytön mahdollisuus, ja samalla edellytettiin, että osa-aikaisuus koskee molempia vanhempia. Tämähän kuulostaa ihanneratkaisulta: äiti ja isä luovat molemmat itsenäisen hoito- ja tunnesuhteen lapseen, mutta säilyttävät samalla kontaktinsa työelämään. Tämä ihanneratkaisu on kuitenkin ottanut huonosti tulta. Osa-aikaista vanhempainvapaata käytti vuonna 2005 noin 50 perhettä (Kelan ennakkotiedot).

Mistä tämä voisi johtua? Perhevapaatutkimuksemme tehtiin vaiheessa, jossa osa-aikainen vanhempainvapaa oli olemassa vasta ehdotuksena, mutta kysyimme suhtautumista tällaiseen mahdollisuuteen. Vastaukset olivat mielenkiintoisia kahdella tavalla. Ensinnäkin pienten lasten isien ja äitien oli vaikea ottaa kantaa asiaan: lähes puolet vastasi, ettei osaa sanoa. Toiseksi vain kolme prosenttia vastaajista oli varauksetta juuri sellaisen osa-aikavapaan kannalla, joka lakiin säädettiin.

Kysyimme myös kiinnostusta osa-aikatyöhön *osittaisen hoitovapaan* turvin (taulukko 2). Tämä mahdollisuushan on ollut käytettävissä jo pitkään, eikä se edellytä molempien vanhempien osa-aikatyötä. Yli puolet äideistä joko jätti vastaa-
matta kysymykseen tai ilmoitti, ettei ollut harkinnut asiaa. Kiinnostusta osa-aikatyöhön kuitenkin oli lähes puolella kysymykseen vastanneista. Heistä 16 prosenttia aikoi työskennellä osa-aikaisesti, 29 prosenttia haluaisi osa-aikatyötä, mutta se

ei ole ollut mahdollista taloudellisista tai työhön liittyvistä syistä. Toisaalta reilu kolmannes kysymykseen vastanneista ei ollut kiinnostunut: 29 prosenttia ei ollut edes harkinnut osa-aikatyötä, 9 prosenttia oli kyllä harkinnut mutta halusi mieluummin olla kokopäivätyössä. Vain harva kertoi, että esteenä osa-aikatyölle on työnantajan suhtautuminen. Tulostemme mukaan myös taloudellisilla kannustimilla on merkitystä: nykyiseen verrattuna noin kaksinkertaisella korvaustasolla (168 €) osittainen hoitovapaa kiinnostaisi runsasta kolmasosaa äideistä ja viidesosaa isistä. Vuoden 2003 työolotutkimuksessa kiinnostuneita oli suunnilleen saman verran ja estävät tekijätkin olivat samoja: vaikeaksi osa-aikatyönteon omassa työssä kokivat erityisesti ylemmät toimihenkilönaiset, kun taas taloudellisista esteistä mainitsivat useammin alemmat toimihenkilöt ja työntekijät (Sutela 2005).

Syitä varovaiseen suhtautumiseen osa-aikavapaaseen on siis monia. Osa-aikainen työ ei Suomessa yleensä ole yleinen työskentelymuoto eikä aina tekijöilleen toivottu vaihtoehto (Nätti & Väisänen 2000; Sutela 2004 & 2005). Osa-aikatyötä tekevät yleisimmin 15–24-vuotiaat opintojen ohessa tai 55–64-vuotiaat osa-aikaeläkeläiset; hieman keskimääräistä (13 %) yleisemmin ovat osa-aikatyössä alle kolmivuotiaiden lasten vanhemmat (15 %), muut perheelliset sen sijaan harvoin (Hulkko 2005). Kun osa-aikatyö ei ole yleistä, voi olla vaikea kuvitella, miten sitä voisi omassa työssä soveltaa. Työnantajat eivät ehkä ole kovin halukkaita töiden organisointiin osa-aikaisina tehtäviksi, vaikka osa-aikavapaasta onkin sovittu työmarkkinaosapuolten kesken. Osa-aikaisuus ei myöskään aina ole työntekijän kannalta järkevää, sillä se voi merkitä tavanomaista tiiviimpää työntekoa, käytännössä saman työmäärän tekemistä pienemmällä palkalla.

Kysymys osa-aikatyöstä on aina myös kysymys toimeentulosta. Perheen toimeentuloon ei osa-aikaisen työn palkka aina riitä: tiedämme, että köyhien lapsiperheiden huoltajat ovat usein paitsi pätkätöissä ja matalapalkka-aloilla myös muita useammin osa-aikatyössä (Salmi & al. 2004). Osa-aikatyötä ei siis välttämättä voida lapsen hoidon vaihtoehtona edes harkita, jos välittävänä on myös kokoaikatyö. Osa-aikaisen vanhempainvapaan käyttö ei nykyehdoin ole mahdollista, jos molemmat vanhemmat eivät ole löytäneet työpaikkaa.

*Taulukko 2. Oletko harkinnut osittaista hoitovapaa?**

	Kaikki vastaajat %	Kysymykseen vastanneet %
Aikoo työskennellä osa-aikaisesti	9	16
Ei aio	23	38
ei ole harkinnut haluaa työskennellä kokopäiväisesti	17	29
Haluaisi, mutta ei mahdollista taloudellisesti	6	9
ei mahdollista taloudellisesti	18	31
ei ole tarjolla	10	17
ei mahdollista omassa työssä	4	7
työnantaja ei pidä suotavana	3	5
1	2	
Ei tiennyt mahdollisuudesta	4	8
Useita valintoja	5	8
Ei vastausta	41	
Yhteensä	100	101
N	3 295	1 940

*Stakes, Perhevapaatutkimus 2001–2003.

Ovatko ristiriidassa tavoitteet vai ratkaisut?

Työllisyysasteen ja syntyvyyden politiikkatavoitteiden välillä ei välttämättä ole ristiriitaa, jos ne nähdään keskinäisessä vuorovaikutuksessaan. Jos halutaan pitää naisten työllisyysaste korkeana, kohentaa naisten asemaa työelämässä ja varmistaa naisten osuus veronmaksajina, olisi syytä paitsi vähintäänkin pitää kiinni nykyisistä perhepoliittisista eduista myös ja erityisesti vakauttaa naisten tilannetta työmarkkinoilla siirtymällä määräaikaisista pysyviin työsuhteisiin. Tällöin naiset todennäköisesti synnyttäisivät enemmän. Nythän tilanne on se, että määräaikaisissa töissä olevat naiset lykkäävät lasten hankintaa; sekä lasten hankinnan myöhentäminen että sen taustalla vaikuttavat tekemukset työsuhteen määräaikaisuuden tuottamasta taloudellisesta epävarmuudesta ja tulevaisuuden suunnittelun vaikeudesta ovat viime vuosina yleistyneet (Sutela 2006). Varsinkin korkeasti koulutetut määräaikaisissa töissä olevat naiset paitsi lykkäävät perheellistymistään myös hankkivat vähemmän lapsia kuin haluaisivat (Sutela 2006; Salmi 2004). Kun juuri korkeasti koulutetut naiset tekevät yleisimmin määräaikaisia töitä, ja korkeasti koulutettuja on Suomen naisista

sitä useampi, mitä nuoremista ikäpolvista puhutaan, on tuloksena ikävä yhtälö. Naisten vakaampi tilanne työmarkkinoilla saisi aikaan sen, että he myös palaisivat nopeammin perhevapailta töihin. Naisten ratkaisuihin vaikuttavat työmarkkinoiden ohella päivähoidon saatavuus ja laatu. Päivähoidon suosiota epäilemättä kasvattaisi se, että leikkausten sijasta satsattaisiin päivähoidon laatuun tukemalla pieniä päiväkotia ja lisäämällä resursseja henkilöstön palkkaamiseen ja kouluttamiseen.⁴

Ristiriitaa sen sijaan rakentuu silloin, jos ensisijaisena politiikatavoitteena on julkisen sektorin menojen supistaminen. Jos tavoitteena on vahvistaa lasten hoitamista kotona vaikkapa päivähoitomenoissa säästämiseksi, olisi syytä selvästi korottaa kotihoidon tukea. Tämä todennäköisesti lisäisi tai pidentäisi kotihoidon tuen käyttöä vähemmän koulutettujen äitien keskuudessa eli pitäisi siis heitä poissa työllisyysastetta kaunistamasta. Mutta onko heille ylipäätään tarjolla toimeentulon turvaavia työpaikkoja tulevilla tai edes nykyisillä työmarkkinoilla? Tilannetta ei ainakaan helpota julkisen sektorin – naisten suurimman työllistäjän – työpaikkojen vähentäminen. Raija Julkusen (2006) tapaan voi kysyä, miksi työllisyysasteen kohentamiseksi ei sovi luoda työpaikkoja julkiselle sektorille. Julkisen sektorin valinnoissa on toki kyse valtion ja kuntien mutkikkaasta taloudellisesta suhteesta ja päätösvallan jaosta, mutta yhtä kaikki nimenomaan poliittisista valinnoista Suomen matkalla hyvinvointivaltiossa kilpailu(kyky)valtioksi (Sipilä 2006; Kantola 2006 & 2002; Salmi & al. 2004).

Jos taas halutaan vahvistaa lasten hoitamista kotona vaikkapa lasten edun nimissä, perheiden kannalta toivottava vaihtoehto olisi pidentää vanhempainvapaata. Ilmeistä on, että monissa perheissä halutaan siirtää lapsen meno päivähoitoon siihen asti, kun lapsi on ainakin vuoden ikäinen, mielellään 1,5-vuotias. Vanhempainvapaan pidentäminen ainakin lapsen ensimmäisen ikävuoden loppuun on se yksittäinen perhevapaisiin liittyvä muutos, jota pienten lasten vanhemmat eniten kannattivat kyselyssämme vuonna 2001. Vanhempainvapaan pidentäminen on kuitenkin sitkeästi

⁴Yksivuotiaista on nykyisin päivähoidossa noin neljännes ja kaksivuotiaista kaksi viidestä.

pysytellyt poissa poliittisesta keskustelusta, vaikka vapaata ei ole pidennetty sitten vuoden 1987.⁵

Vanhempainvapaata pidentämällä voitaisiin saavuttaa myös muita tavoitteita. Ansiosidonnaisella päivärahalta tuetun vapaan pidentäminen helpottaisi pikkulapsiperheiden taloudellista tilannetta, johon tulonsiirtojen pitkään kestänyt jäädytys on jättänyt näkyvän jäljen (Bardy & al. 2001; Sauli & al. 2002; Moision 2005).⁶ Vanhempainvapaan pidentäminen voisi myös edistää sukupuolten tasa-arvoa, koska se antaisi mahdollisuuksia isän kuukauden joustavampaan sijoittamiseen. Isän on nyt hankalaa käyttää omaa lapsenhoitojaksonsa, kun useimmat äidit aikovat pitää hoitovapaata ainakin siihen asti, kun lapsi täyttää vuoden. Isän vanhempainvapaapalan sijoittelua helpottaisi myös vanhempainvapaan pidon aikarajojen pidentäminen Ruotsin mallin mukaan niin, että vapaata voisi käyttää ainakin siihen asti, kun lapsi täyttää kolme vuotta.

Olisiko toiveita tulevaisuuden Suomesta, jossa politiikan tekoon edellytetty sukupuolinäkökulma ja tasa-arvon valtavirtaistaminen alkaisivat näkyä niin, että työelämässä ja perhepolitiikassa tehtyjen päätösten seuraukset naisten ja miesten tasa-arvon mahdollisuuksille aletaan ottaa vakavasti? Ikävimmät esimerkit näistä seurauksista liittyvät juuri perhevapaiden käyttöön: tilanteet, joissa määräaikaisessa työsuhteessa oleva nainen jää vaille työsuhteen jatkoa ilmoittaessaan äitiysvapaalle jäämisestä tai joissa miehet saavat työpaikoilla kostouhkauksia ilmoittaessaan aikovansa pitää vanhempainvapaata. Olisiko toiveita oivaluksesta, että yhteiskunnan olemassaololle ja työelämän toiminnalle on välttämätöntä mahdollisuus sekä olla ansiotyössä että elää täysipainoisesti työelämän ulkopuolella, muun muassa perheessä? Ja tämän oivalluksen mukaisista ratkaisuista?

⁵Vuonna 1991 vanhempainvapaa piteni 12 päivällä, mutta pidennys leikattiin pois jo kahden vuoden kuluessa. RKP on vastikään ehdottanut perhepoliittisessa ohjelmassaan vanhempainvapaan pidentämistä vuoteen.

⁶Samalla olisi syytä korottaa vanhempainpäivärahan minimitasoa vähintään työttömyysturvan tasolle. Perhevapaakustannusten jakamista selvittänyt STM:n työryhmä ehdottaa maaliskuussa 2006 jättämässään esityksessä ansiosidonnaiseen vanhempainpäivärahaan korotuksia, mutta ei mainitse päivärahan minimitasoa.

KIRJALLISUUS

- ANTTONEN, ANNELI: Lastenhoidon kaksi maailmaa. S. 159–185. Teoksessa: Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.): Perhe murroksessa. Helsinki: Gaudeamus, 2003
- BARDY, MARJATTA & SALMI, MINNA & HEINO, TARJA: Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Raportteja 263. Helsinki: Stakes, 2001
- BABIES AND BOSSES. RECONCILING WORK AND FAMILY LIFE. Volume 4. Canada, Finland, Sweden and the United Kingdom. Paris: OECD Publishing, 2005
- HAATAJA, ANITA & NURMI, KAARINA: Työnjako 1990-luvulla. Naiset työelämässä – ja sen ulkopuolella. Tasa-arvon työraportteja 2000:3. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 2000
- HULKKO, LAURA: Epätyyppilliset työajat sopivat monen elämäntilanteeseen. Hyvinvointikatsaus 16 (2005): 3, 9–16
- JULKUNEN, RAIIJA: Kätketty hyvinvointivaltio vai pohjoismainen malli. Yhteiskuntapolitiikka 71 (2006): 2, 179–185
- KANTOLA, ANU: Suomea trimmaamassa: suomalaisen kilpailuvalltion sanastot. S. 156–178. Teoksessa: Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.): Uusi jako. Helsinki: Gaudeamus, 2006
- KANTOLA, ANU: Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä. Helsinki: Loki-kirjat, 2002
- LAMMI-TASKULA, JOHANNA: Äidit työmarkkinoilla – kahden kerroksen väkeä? Yhteiskuntapolitiikka 69 (2004): 2, 202–206
- LAMMI-TASKULA, JOHANNA: Isät vapaalla. Ketkä pitävät isyysevapaata ja miksi? Yhteiskuntapolitiikka 68 (2003): 3, 293–298
- LAMMI-TASKULA, JOHANNA & SALMI, MINNA: Sopiiko vanhemmuus työelämään? Perhevapaat ja työpaikan arki. S. 110–125. Teoksessa: Takala, Pentti (toim.): Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin? Helsinki: Kansaneläkelaitos, 2005
- LEIRA, ARNLAUG: Updating the "gender contract"? Childcare reforms in the Nordic countries in the 1990s. *Nora* 10 (2002): 2, 81–89
- MAHON, RIANNE: Child Care: Toward What Kind of "Social Europe"? *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society* 9 (2002): 3, 343–379
- MELASNIEMI-UUTELA, HEIDI: Pienten lasten äidit ja työ. *Hyvinvointikatsaus* 16 (2005): 3, 30–33
- MELKAS, TUULA: Tasa-arvobarometri 2004. Julkaisu- ja 2004:20. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 2004
- MOISIO, PASI: Lapsiperheiden taloudellisen tilanteen kehitys Suomessa 1990–2002. Raportteja 4/2005. Helsinki: Stakes, 2005
- NÄTTI, JOUKO & VÄISÄNEN, MIA: Työajat ja työsuhteet kotitaloudessa. S. 45–65. Teoksessa: Lehto, Anna-Maija & Järnefelt, Noora (toim.): Jaksaen ja joutaen. Artikkeleita työolotutkimuksesta. Tutkimuksia 230. Helsinki: Tilastokeskus, 2000
- PERHEPOLIITTINEN STRATEGIA. Linjauksia ja taustoja perhepolitiikan kehittämiseen. Eripainos. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 2003
- PÄRNÄNEN, ANNA: Työmarkkinat uusissa ja tulevilla EU-maissa. *Hyvinvointikatsaus* 16 (2005): 3, 34–42
- PÄÄMINISTERI MATTI VANHASEN HALLITUKSEN OHJELMA 24.6.2003. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 2003
- RØNSEN, MARIT & SKREDE, KARI: Nordic fertility patterns: Compatible with gender equality? In: Ellingsæter, Anne Lise & Leira, Arnlaug (eds): *Politicising Parenthood in Scandinavia: Gender Relations in Welfare States*. Bristol: Policy Press, 2006
- SALMI, MINNA: Parental choice and the passion for equality in Finland. In: Ellingsæter, Anne Lise & Leira, Arnlaug (eds): *Politicising Parenthood in Scandinavia: Gender Relations in Welfare States*. Bristol: Policy Press, 2006
- SALMI, MINNA: Päivähoitoako kaikille lapsille? Erään instituution ja siihen suhtautumisen ristiriitoja. S. 97–116. Teoksessa: Heino, Tarja & al. (toim.): *Lapsuuden kudelmaa*. Helsinki: Stakes, 2005
- SALMI, MINNA: Joko-tai vai sekä-että: työn ja perheen suhde korkeakouluetuilla. S. 113–128. Teoksessa: Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna (toim.): *Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea*. Helsinki: Stakes, 2004
- SALMI, MINNA & LAMMI-TASKULA, JOHANNA: Mitä pienten lasten vanhemmat haluavat perhepolitiikalta? *Yhteiskuntapolitiikka* 67 (2002): 6, 578–583
- SALMI, MINNA & BARDY, MARJATTA & SAULI, HANNELE: Lapsen ja lapsiperheiden asemasta nyky-Suomessa. S. 16–39. Teoksessa: Söderholm, Annlis & al. (toim.): *Lapsen kaltoinkohtelu*. Helsinki: Duodecim, 2004
- SAULI, HANNELE & BARDY, MARJATTA & SALMI, MINNA: Elinolojen koventuminen pikkulapsiperheissä. S. 32–61. Teoksessa: Heikkilä, Matti & Kautto, Mikko (toim.): *Suomalaisten hyvinvointi 2002*. Helsinki: Stakes, 2002
- SIPIÄ, JORMA: Hyvinvointipolitiikka kilpailuvalltiossa. Avajaisluento Terve-SOS-tapahtumassa Tampereella 17.5.2006
- SUKUPUOLTEN TASA-ARVO SUOMESSA 2004. Helsinki: Tilastokeskus, 2005
- SUTELA, HANNA: Työsuhteen määräaikaaisuuden kokeminen. S. 223–247. Teoksessa: Lehto, Anna-Maija & Sutela, Hanna & Miettinen, Arto (toim.): *Kaikkilla mausteilla*. Artikkeleita työolotutkimuksesta. Helsinki: Tilastokeskus, 2006
- SUTELA, HANNA: Työtä ja perhe-elämää. *Hyvinvointikatsaus* 16 (2005): 3, 24–29
- SUTELA, HANNA: Työajat joustavat. *Hyvinvointikatsaus* 15 (2004): 2, 33–41
- TAKALA, PENTTI: Uuden isyysevapaan ja isän muiden perhevapaiden käyttö. *Sosiaali- ja terveysturvan selosteita* 43/2005. Helsinki: Kela, 2005
- VIKAT, ANDRES: Syntyvyyteen vaikuttavat tekijät. S. 20–30. Julkaisussa: *Väestökehitykseen varautuminen – tulisiko syntyvyyttä ja maahanmuuttoa lisätä? Tulevaisuusselonteon liiteraportti 3*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 31/2004. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 2004.